

OVIDIJE – VIZAŽIST

Ovidijevo djelo *De medicamine faciei feminae* (*O njezi ženskog lica*) nastalo je zacijelo nakon treće knjige njegova djela *Ars amatoria* (*Umijeće ljubavi*). Za razliku od prve dvije knjige u kojima naputke o ljubavnom umijeću daje muškarcima, u trećoj o tome podučava žene. O njegovu autorstvu svjedoče sljedeći stihovi iz te knjige:

„Postoji knjižica moja koja o njezi lica
vašega, mȃla a s puno truda stvorena, zbori:
tu ćete naći sredstva da popravite svoj izgled;
moje umijeće vodi računa o koristi vašoj.“¹

(*Ars amatoria*, 3. 305–308)

O tome Ovidijevu djelu svjedoče i drugi, npr. Plinije Stariji u djelu *Naturalis historia* (30., 33.) gdje Ovidiju pripisuje i neki lijek protiv angine.

No, Publije Ovidije Nazon posljednji je veliki pjesnik Augustova vremena. Taj pjesnik *tenerorum lusor amorum* (nježnih ljubavnih stihova) rođen je 20. ožujka 43. pr. Kr. u Sulmonu, pelignijskom gradiću u današnjim Abruzzima. Potječe iz ugledne obitelji viteškoga staleža. Kao mlad dolazi u Rim da bi stekao govorničko umijeće koje ga nije previše privlačilo pa se već tada okrenuo pjesništvu. „Sve što sam nastojao napisat stih je bio“, kaže on u svome djelu *Tristia* (IV. 10.24). Ženio se triput; prvi put kao vrlo mlad; iz drugoga braka

¹ Tomislav Ladan prevodi to u prozi ovako: „imam jednu knjižicu koja jest malena, ali me stajala dosta truda, u kojoj sam naveo pomagala za vašu ljepotu: u njoj potražite lijeka svojem oštećenom izgledu; moje umijeće ne ljenčari kada su posrijedi vaše potrebe.“ (Publije Nazon Ovidije, *Ljubavi / Umijeće ljubavi / Lijek od ljubavi*. Signum – Medicinska naklada. Zagreb, 2001, str. 139)

imao je kćer. Treći brak s Fabijom, iz roda Fabijevaca što ga je dovelo u vezu s Augustom, bio je za njega naj sretniji i trajao je sve do njegove prognaničke smrti u Tomiju, današnjoj Constanfi na Crnome moru. Naime, u pedesetoj godini života, Augustovom naredbom bio je 8. godine poslije Kr. prognan u taj grad gdje je, nepomilovan ni od Augusta niti od njegova nasljednika Tiberija, umro² 17. (18.) godine poslije Kr.

Nisu posve jasni razlozi za taj Augustov čin. Čini se da je krivac za progonstvo bilo Ovidijevo djelo *Ars amatoria* jer je svojim raspusnim duhom bilo protivno dvoličnoj Augustovoj namjeri da s jedne strane obnovi javni moral i život koji je u to doba u Rimu bio vrlo raskalašen, premda je, s druge strane, i August i njegova obitelj, kao i sav viši rimski stalež, živio na taj način, posebice njegova unuka Julija, koja je zbog svog razuzdanog života bila iz Rima prognana iste godine kad i Ovidije. Djelo *Ars amatoria*: „Uprav s obzirom na sadržaj, jer potkopavaše temelje bračnom životu, bijaše August zabranio (...). Ali tom zabranom bijaše rimski silnik postigao protivnu svrhu, jer se knjiga još više čitala, pošto je zabranjeno voće mnogo slađe. Nećemo puno pogriješiti ako rećemo, da je jedan od uzroka, s kojih je August protjerao u progonstvo nježnoga pjesnika ljubavi, bila baš ta knjiga. I ako u mnogim prilikama ne imadaše volje, a niti dosta smjelosti, ipak puno držaše do toga da spasi formu.“³ Ovidije kao uzrok progonstvu „navodi CARMEN ET ERROR (pjesmu pogrešku). CARMEN zacijelo označuje njegovu ARS AMATORIA (...). Ali kako je ta pjesma [bila] objavljena prije deset godina, očividno je da je ERROR bio važniji uzrok progonstvu. Kako se pjesnik mudro čuva da osvjetli svoj ERROR, iako spominje da to nije SCELUS

² U djelo *Tristia* (*Tužaljke*), koje je nastalo u progonstvu, Ovidije je utkao i svoj epitaf: „Počivam ovdje ja, nježnih ljubavnih pjesama pjesnik / Nazon, moj talent moja bijaše propast.“ (*Tristia*, 3. 73–74).

³ Walter Ljubibratić, „Gizdelini rimski u Horacijevu doba“, „Srđ“, 1/20, 1907, str. 933. Iz istoga djela: „Trebalo (...) da rećemo da su rimske gospođe – udate i neudate – rado i s osobitom nasladom čitale tu knjigu, u kojoj pjesnik, iskusni borilac na polju ljubavi, poučavaše novajlije, kako će osvojiti srce koje krasotice, kako njenu ljubav sačuvati: a matronama davaše napatke, kako će naj lašnje varati muževe. (...) Pripovijeda se, da je nekoga Prokula, svojega slobodnjaka, (August) dao smaknuti, jer se o njemu govorilo, da je zaveo s pravoga puta neke udate matrone.“

(zločin), nego jedino da je vidio nešto što nije trebao vidjeti, gotovo je općenito mišljenje da je njegovo progonoštvo u vezi s raskalašenim životom Augustove unuke Julije.⁴

Ars amatoria svojim duhom i namjerom bila je, dakle, u suprotnosti s Augustovom vjersko-reformatorskom djelatnošću. Naime: „August restaurira stare hramove i podiže nove. Obnavljaju se stari običaji i praznici. (...) Osjećala se potreba za vjerskim obrazloženjem novog političkog poretka, za njegovom vjerskom sankcijom. Veću počast nego ranije imaju božanstva – zaštitnici julijeuskog roda (...). U isto vrijeme propagira se misao o nastupu novog vijeka. Najjasnijeg odraza našlo je to u takozvanim sekularnim igrama održanim 17. g. prije n. e. (...) August je to iskoristio i zahvaljujući sva-kovrsnim domišljanjima određeno je da igre treba proslaviti 17. g. Praznik je trajao tri dana (...). Posljednjeg dana svečano bogoslužje održano je na Palatinu, gdje se nalazio dvor samog Augusta. Nakon što je prinesena žrtva Apolonu i Dijani, zbor mladića i djevojaka pjevao je himnu koju je sastavio pjesnik Horacije. U himni se slavila veličina Rima, najboljeg grada na zemlji, u njoj se govorilo o nastupanju novog vijeka, koji sobom obilježava trijumf najboljih ljudskih osobina – vjernosti, časti, stida i junaštva.“⁵ Gotovo sve te vrijednosti dovodi u pitanje Ovidijeva knjiga.

U skladu s tim vrijednostima „August je odavao priznanje grčkim božanstvima i starim grčkim vjerskim običajima.“⁶ Stari Grci naime bili su protiv bilo kakvog uljepšavanja i muškaraca i žena. Solon je Atenjanima zabranio upotrebu parfema. Sokrat osuđuje žene koje se dotjeruju; šminkanje je sredstvo koje potiče razbludnost, oholost i frivolnost, ono je strategija zavodjenja. Aristofan se izruguje ženama koje se uljepšavaju, posebno starijim ženama kada se zaljube. To čini i Plaut. Plinije piše da se parfemi rasplinjuju u tren i umiru čim se rode.⁷ Propercije u prvoj knjizi *Elegija* piše: „nudus Amor formae

⁴ Veljko Gortan, „Pogovor“, u: Publije Nazon Ovidije, *Ljubavi / Umijeće ljubavi / Lijek od ljubavi*, Signum – Medicinska naklada, Zagreb, 2001, str. 188–189.

⁵ Cit. prema: Nikolaj Aleksandrovič Maškin, *Istorija starog Rima*, Narodna knjiga, Beograd, 1951, str. 342, 343.

⁶ Cit. prema: *ibid.*, str. 343.

⁷ Vidi: Plinije, *Naturalis historia*, str. 13–20.

non amat artificiem“ (gola ljubav ne voli ljepotu umjetnu). Istu misao ponavlja i Marin Držić (*Tripče de utolče*, IV, 1). Shakespeareov Hamlet gnjevno dobacuje svojoj Ofeliji: „Znam i to kako se mažete, predobro znam. Bog vam je dao jedno lice, a vi pravite sebi drugo (...).“⁸

Prirodnoj ljepoti suprotstavlja se umjetna, „kupljena“ ljepota. Ovidije, međutim, nema ništa protiv umjetne, „kupljene“ ljepote, baš kao ni Baudelaire. Ovidije piše: „šminkom se postiže ljepša boja od prirodne“,⁹ odnosno „onoj kojoj rumenilo licu ne daje krv, daje šminka.“¹⁰ Baudelaire opominje. „Šminku ne treba rabiti s vulgarnim ciljem neodgovorno, imitirati prirodu i takmičiti se s mladošću. (...) Šminku ne treba skrivati, nastojati da se ne vidi, naprotiv, treba je pokazivati, ako ne može bez usiljenosti, a onda barem s dozom bezazlenosti.“¹¹

Ovidijevo djelce *O njezi ženskog lica* u izvornom obliku bilo je, bez dvojbe, jednako, možda čak i više, čitano od njegova *Umijeća ljubavi*. I ono je, zacijelo, moglo biti jedan od uzroka autorove zle sudbine jer se, ponovimo, kosilo s propagiranim moralom, čak i pogledima Ovidijevih suvremenika, Propercija i Tibula, koji svojoj Klinciji izriječom kaže: „Pristoji nekoj mladoj, ne tebi, izgledati lijepom.“

Dok je veći dio Rimljana, zajedno s Augustom, barem prividno korio raskalašenost Rima svoga vremena, Ovidije je naprotiv sretan što živi baš u to doba. „U davnini neka uživaju drugi, ja sam sebi čestitam što sam se rodio u ovo doba; ono je posve prikladno mojim navikama, a (...) – (...) stoga što danas vlada uglađenost i što više nema one prostoće koja je bila u vrijeme naših predaka“,¹² piše on

⁸ William Shakespeare, *Hamlet*, III, 1. (Cit. prema: William Shakespeare, *Hamlet*, prev. Milan Bogdanović, Matica hrvatska, Zagreb, 1956, str. 110)

⁹ Ovidije, *Ars amatoria*, 3. 164.

¹⁰ Ovidije, *Ars amatoria*, 3. 200.

¹¹ Charles Baudelaire, „Éloge du maquillage“, u: Charles Baudelaire, *Curiosités esthétiques*, Gamier, Paris, 1962, str. 493.

¹² PUBLJE NAZON OVIDIJE, *Ljubavi / Umijeće ljubavi / Lijek od ljubavi*, Signum – Medicinska naklada, Zagreb, 2001, str. 136–137.

u *Umijeću ljubavi*.¹³ Njemu se sviđa njegov Rim „sada zlatan i [koji] posjeduje golemo bogatstva pokorenoga svijeta.“¹⁴ Po svemu tome Publije Ovidije Nazon čovjek je i našega doba, ovog potrošačkog, globaliziranog svijeta, naš suvremenik.

Ne znamo koliko je opsegom bilo njegovo djelo *O njezi ženskog lica*, koje on naziva knjižicom. Do nas je došlo okrnjeno. Od njega ostalo je tek 100 stihova, s velikom lakunom nakon 50. stiha.

U prva dva stiha Ovidije poziva djevojke da (na)uče kako će sačuvati svoju ljepotu. Argument za sve zahvate koje pritom treba izvesti na licu i tijelu sažima on u riječ *cultus*, što treba, u širokom značenju toga pojma, shvatiti kao: obrađivanje, sađenje, njegovanje, gojenje, ratarstvo. Obrada je ta koja „jalovu sili zemlju da namiri hranom/ usjeve, grmlju pak korijen uništava se tako;/ obradom ispravlja se voćaka trpki okus,/ stablo pak cijepljenjem stječe darove drugog stabla.“¹⁵ Taj/takav pogled na potrebu i vrijednost kultiviranja, kao suprotnosti rustičnosti i divljini, zdušno će prihvatiti renesansa. Tako Ivan Gučetić npr. 1502. zapisuje u kamen u svoj arboretum u Trstenom sljedeće elegijske distihe:

„VICINIS LAVDOR SED AQUIS ET SOSPITE CELO/ PLVS PLACEO
ET CVLTU SPLEDIDIORIS HERI/ HAEC TIBI SUNT HOMINEM
VESTIGIO CERTA VIATOR/ ARS VBINATVRAM PERFICIT RVDEM.“¹⁶

Od 6. do 16. stiha Ovidije uspoređuje svoje otmjeno doba s nekadašnjim rustičnim, kada „drevnim Sabinjankama za vrijeme Tacija¹⁷ draže/ bijaše za rodna se polja pobrinut nego za se.“ Ovidije ne voli rustičnost i konstatira: „Pitomo raduje.“ Ponajviše pak raduje ga ljepota žena, zato ih u svom djelu nagovara: „vòlite da vam

¹³ Ovidije, *Ars amatoria*, 3. 121–126.

¹⁴ Publije Nazon Ovidije, *ibid.*, (bilješka 12), str. 136.

¹⁵ Iste će misli prethodno izraziti u *Ars amatoria*, 3. 129–132.; 3. 169–172. itd.

¹⁶ „Dičim se susjedima, no još se više ponosim vodom, zdravim podnebljem i obradom svijetloga gospodara. Evo ti, putniče, očitih tragova ljudskoga rada, gdje valjano umijeće usavršava divlju prirodu.“ (Cit. prema: Aleksandar Ugrenović, *Trsteno*, JAZU, Zagreb, 1953, str. 46)

¹⁷ „Kurija je danas u najvišem smislu dostojna toga skupa, a dok Tacije vladaše, bijaše od trske.“ (Publije Nazon Ovidije, *ibid.*, str. 136)

tijelo zlatne pokrivaju halje,/ vòlite vrpčama raznim vezivat miri-
snu kosu,/ nakit dragòcjen na svojim rukama vòlite imat.“ Uvjerava
ih da to „nečasno nije“. Poznaje on žene i zato im kaže: „vi se vòlite
dotjerivat.“ Uvjerava on i svoje suvremenike da „ne treba zbog giz-
de kuditi žene.“¹⁸ To je u njihovoj naravi: „Skrivene i na selu rese si
kose; da strmi/ krije ih Atos i nà njem' kitile bi se one. (...) ženama nà
srcu je ljepota i draga je njima.“ Izriče, prethodno, općevažeći zaklju-
čak: „sámom se sebi sviđat također je užitak.“¹⁹

Kao dokaz da je gizdanje nešto posve prirodno, Ovidije uzima pa-
una, pticu milu Junoni. Uostalom, i muškarci njegova vremena vole se
dotjerivati „ženskom vještinom“. U spomenutoj trećoj knjizi *Umijeća
ljubavi*, uspoređujući staru Grčku i svoj Rim, Ovidije kaže: „Ako dje-
vojke u starini nisu njegovale tijela, nisu one tada imale ni njegova-
ne muškarce: kakvo je onda čudo što Andromaha bijaše odjevena u
grubu halju? Ona bijaše supruga surova ratnika, da si ti Ajantova su-
pruga, zar bi urešena došla k njemu, kojemu štit bijaše složen od se-
dam bičjih koža!“²⁰ Upućuje zatim žene na važnost njegovanja ljepo-
te: „Pomnja će vam pružit lijepo lice; zapušteno lice će propasti (...)“²¹

U stihovima 35.–42. Ovidije kao da naizgled proturječi sam sebi.
Međutim, on tu samo upozorava na opasnost od pretjerane upotre-
be kozmetičkih sredstava. Ljepota se pomoću njih može sačuvati,
starenje se može prikriti, ali se ne može spriječiti: „Ljepotu razaraju
ljeta/ pa će i lice nekoć lijepo, izbrazdat bore;²²/ doći će dan gledat
u zrcalo bit će vam mrsko/ te će vam bol ta bore prouzročiti nove.“²³

¹⁸ „Ljepota je dar boga“, piše Ovidije u *Ars amatoria* i zatim pita: „ali kolike se mogu
hvastati svojom ljepotom?“ (Publije Nazon Ovidije, *ibid.*, str. 136). Odgovor je: rijetke.
Međutim, takve mogu u njegovoj knjižici naputaka naučiti „kako ljepšim učinit lice“, a
one lijepe „na koji pak način ljepotu sačuvat svoju.“

¹⁹ Publije Nazon Ovidije, *ibid.*, str. 136.

²⁰ *Ibid.*, str. 136.

²¹ *Ibid.*, str. 136.

²² „Kako samo brzo jao meni, tijelo izbrazdaju bore (...)“ (Publije Nazon Ovidije,
ibid., str. 135)

²³ „Kad četrdeset zima počnu čelo/ opsjedat ti, ljepoti dubeć polje,/ mladosti tvoje,
gordo sad odijelo,/ izdrta prnja bit će, ništa bolje“, piše William Shakespeare u 2. sone-
tu. (Cit. prema: William Shakespeare, Soneti, prev. Luko Paljetak. Matica hrvatska –
Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2009, str. 10)

Ovidije se tu dohvaća teme o prolaznosti svega, pa dakle i ljepote, i tako prividno biva u nesuglasju s namjerom svoga djela. Međutim, on je zapravo time podupire upućujući na sredstva kojom se ljepota lica i tijela može produžiti. S druge pak strane apelira na žene da iskoriste vrijeme svoje mladosti na najbolji način, ispisujući tako poziv *carpe diem*,²⁴ kojim će poslije odjekivati sva europska renesansa, a prisutan je, u svemu, i danas.

U stihovima 43.–45. Ovidije pak otkriva pravi način očuvanja ljepote – ljubav, potrebu da izgled bude u skladu s „iskrenom ugodnom ćudi“, odnosno s vrlinom,²⁵ tj. s duhom čednosti koja će svaku ženu, bez obzira na dob, uvijek činiti lijepom. Žena stoga, bez obzira na kozmetička sredstva kojima se služi, mora prije svega biti prirodna, mora ljubiti i biti ljubljena, što uključuje i ljubav prema samoj sebi. Ljubav je ona koja daje vječnu ljepotu. Ovidije stoga u 50. stihu nalaže ženama: „oslonite se na ljubav koja je vječna.“ U očima onoga koji je ljubi žena će uvijek biti lijepa.

Nakon 50. stiha postoji velika lakuna. Ne zna se o čemu je u tim izgubljenim stihovima Ovidije pisao. Tekst u navodnicima, koji slijedi, upućuje na mogućnost svojevrsnog dijaloga koji pjesnik vodi s nekim od božanstava, najvjerojatnije s Venerom ili Amorom, a možda i s nekom izmišljenom sugovornicom. Stihovi 52.–100. sadržavaju različite kozmetičke recepte i napatke za pripreme kojima se lice može učiniti svježije, sjajnije, glatkije. Recepti su vrlo precizni i glede sastojaka i glede omjera sastojaka, na koji treba strogo paziti. Današnji kozmetičari i vizažisti u njima jamačno mogu prepoznati i dio onih sastojaka kojima se i danas služi kozmetička industrija u svijetu, kao nastavak one filozofije koju zastupa i Ovidije, da je kozmetika način kojim se ispravlja priroda i stječe dojam umjetnosti. Mnoge današnje žene, i ne znajući za ove Ovidijeve savjete, mogu

²⁴ „Odmah pomislite na starost koja će doći: tako da vam nimalo vremena ne prođe uludo. Sada, dok još možete i dok ste u proljetnim godinama zabavljajte se: jer godine prolaze kao što voda protječe.“ (Publije Nazon Ovidije, *ibid.*, str. 135)

²⁵ „(...) drugu bračnome/ vrline, gospo, gode, ne ljepote čar.“ Euripid, *Andromaha*, II, str. 207. (Cit. prema: *Eshil; Sofoklo; Euripid. Sabrane grčke tragedije*, prev. Koloman Rac; Nikola Majnarić, Kosmos, Beograd, 1988., str. 603)

zapravo reći i ono što bi i on sam želio da kažu: „Nazon nam bijaše učitelj.“²⁶

Malena, danas nažalost okrnjena, Ovidijeva knjižica *O njezi ženskog lica* bila je u njegovo doba a, zasigurno, i poslije omiljeno djelo. Mogla je utjecati na mnoga kasnija slična djela, kakvo je npr. knjiga grofice Nani s brojnim receptima za parfeme i kozmetička sredstva, koja je godine 1596. objavljena u Frankfurtu pod naslovom: *Tajna i skrovića znanja gospe Izabele Cortese i veličanstvena dostignuća na području medicine, alkemije, kirurgije i drugih vještina; prije svega: kako nelijepom tijelu muškarca ili žene dati mladenački i lijep izgled, i, nadalje, licu ugodnu bijelu i crvenu boju, kako pravilno obojiti kosu i odstraniti bradavice i pjege s lica i ruku.*²⁷

U ovoj svojoj knjizi, baš kao i u trećoj knjizi *Umijeća ljubavi* Ovidije je ženama dao na znanje da je biti lijepa njihovo neotuđivo právo. A ono vrijedi zauvijek.

²⁶ Publije Nazon Ovidije, *ibid.*, str.157.

²⁷ Vidi: Hanka Štular; Ljiljana Gabrovšek, „Urejevanje skozi stoletja“, u: *Mala škola osobne nege*, prir. Blagoje Cakić; Ljiljana Gabrovšek; Hanka Štular, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1977, str. 140.